

Erzsébet születésnapja

A főváros déli peremén

Negyvennyolcasok telepe

REGI ÉS ÚJ EGYMÁS MELLETT

„Van-e kedved, Móric, futóhomokot venni?”

Kerek száz esztendeje, 1868. július 10-én nagy porfelhőt felverő hosszú kocsisorban számos úriember, gyalogszerrel pedig az egy zerű népből is nagy sokaság igyekezett Pestről a város határán túl elterülő Gubacspusztára.

A Gubacsi csárdánál

Száz éve szokatlanul ritka volt még Magyarországon a magánárverés. Ivánka Imre országyűlési képviselő, bankigazgatási tanácsos, egykori tiszt a honvédseregben a szabadságharc alatt, utána pedig emigráns Amerikában, ott tanulta ki a módját. Őt bízta meg a Soroksár határához tartozó Gubacspusztára új tulajdonosa, egy londoni bankház, 3–4–5 holdas parcellákra felaprózott birtoka értékesítésével. Mégpedig árverés útján, aminek aztán Ivánka nagy hírvérést csapott, képviselőtársait is meginvitálta rá. El is mentek szép számmal a honatyák.

Odakint a pusztán, az Akasztódomb alján nagy puszkadurrogatás fogadta az érkezőket és szabadfűzőn, kondérokban főtt finom birkapörkölt.

— Eladatik a Lajos-dűlőn fekvő 5200 négyzetméteres ingatlan háromszáz forint kikiáltási áron — hirdette fennhangon a kikiáltó.

Domahidy Ferenc hosszú ősz szakállát simogatva, képviselőtársához, Jókai Mórhoz fordult csipkelődve:

— Van-e kedved, Móric, háromszáz forintért futóhomokot venni?

És Jókainak volt. Arról viszont már nem tudni, mit csinált aztán ezzel a telekkel. Mások azonban nem is egy, de tíz, húsz vagy még több parcellát is megvettek spekulációra, hogy majd továbbpróva nyereséggel eladják. El is ad-

ták. Így azután a pusztán, ahol addig elszórtan öt-hat tanyán kívül csak a maga idejében híres Gubacsi csárda állott, egy évvel az árverés után már nyolcvan lakóházzal emelkedett. Ezt a házcsoportot nevezték el lakói a királynőről, Erzsébet telepnek. Szomszédjában pedig a Kossuth telep első házainak alapjait kezdték lerakni.

Ezen a telepen főleg egykori negyvennyolcas honvédek alapítottak otthont. Az árverésen bizonyos Löwy Mór 123 holdat kitevő, egymással összefüggő telkeket vett és az egész ingatlant nemsokára eladta Bíróy Béla volt negyvennyolcas honvédtisztnek rövidlejártú hitelre. A szabadságharcnak ez a veteránja volt bajtársainak kedvező részletfizetési feltételekkel adta tovább a telkeket. Egyben 1312 □-ölt Kossuth Lajosnak ajánlott fel, aki az ajándékot nem fogadta el, de kikötötte, adják az ingatlan a szabadságharc valamelyik hős katonája hátramaradt családjának és hozzájárult, hogy ezt a telket róla nevezzék el. Így történt, hogy néhai Sebes Emil honvéd őrnagy özvegye meg fiáé lett a házhelynek terjedelmes ingatlan, amelynek kerítésén aztán hosszú ideig tábla hirdette: „Kossuth telek”.

A két telepen egymásra épültek a házak, növekedett az emberek száma. 1879-ben már a vasút is megállt Erzsébet-telepen, kiépült a még gőzmozdonnyal járó helyi érdekű vasút, 82-től pedig villamos kötötte össze a fővárossal. 1890-ben, a népszámlálásakor, az anyaközségben, Soroksáron csupán 8000, a két telepen viszont 15 732 lakost írtak össze. Amerikai tempónak nevezték abban az időben a fejlődésnek ilyen gyors iramát, mert csak az óceánon túl volt rá példa.

1898. január elsején a két telep egyesült és elszakadt Soroksártól, Erzsébetfalva néven nagyközségé alakult, de sohasem volt igazi falu. A két telep és eleinte a köz-

ség lakói, többnyire vidéki életre és saját kis házra vágó pesti kisiparosok, kiskereskedők, kishivatalnokok voltak, de ahogy a századforduló táján nagy ipartelepek keletkeztek Erzsébetfalva környékén, egyre inkább növekedett, végül az első világháború idejében már a lakosság többségét alkotta az üzemi munkások száma. Legtöbben az első időkben a Soroksári úti fegyvergyárban dolgoztak. Később a kispesti Hoffherr és Schrantz, a mai Vörös Csillag meg a csepeli Weiss Manfréd, a Kén-savgyár munkásai telepedtek le mind nagyobb számban és járnak még ma is az unokáik ugyanezekbe a gyárakba, illetve utódaikba. Az asszonyok nagy része pedig változatlanul a Hazai Pamutfonóba.

A század első évtizedeitől kezdve sok kisebb-nagyobb ipartelep létesült benne és ma olyan nagy gyáraknak otthona, mint a Soroksári Vasöntőde, az építkezésekhez óriási darukat és gépeket kölcsönző Épületgépjavitó Vállalat, a Hajtómű és Felvonógyár, a Habse-lyemárugyár, a Kontakta alkatrészgyár, hogy csak néhányat említsünk a közel félszáz erzsébeti ipari üzem közül.

Leninváros

Erzsébetfalva már a tízes években a fővárost karéjában átölelő vörös övezet egyik erőssége volt és benne a Csili, a vasasok otthona valóságos bástyája a munkásmozgalomnak. (1916-ban a fegyvergyáriak sztrájkjal harcolták ki elmaradt túlórabéruk kifizetését és a kapott pénzen a Csillag utca sarkán telket vettek, vasas otthonnak. Ezért becézték Csilinek az otthont és úgy hívják ma is a régi telken felépült újat.)

Hivatalosan nagyközség volt még Erzsébetfalva, amikor 1919-ben a Tanácsköztársaság idején népgyűlésre összejött lakói közfelkiáltással elhatározták, Leninvárosnak nevezik el.

1923-ban a közel félszáz ezer lakost számláló faluból Pesterzsébet néven rendezett tanácsú város lett.

Igazi város abban a korszakban nem létezett nyomortelep nélkül. Hamarosan az új városban is kialakult egy, a Hangya-telep. Deszkából, ládákból, kőből, sárból, hullámos bádoglemezéből nyomorúságos szegényemberek építettek vityillókat maguknak. Valamit csak csinálni kellett. Kirendelték az anyakönyvvezetőt és lelkészeket adtak melléje, hatvan hangyatelepi, élettársi viszonyban, akkori kifejezés szerint bagóhiten levő párt, törvényes házassokká avattak. (Csak a felszabadulás utáni első években történt el a Hangya-telep utolsó viskója is.)

A harmincas években keletkezett Dühöngő-telep — nevét lakói hangulatától kölcsönözte —, ha nem is túl szilárdan, még ma is áll. Even-

te két-három házat összedönt a mocsaras talajból feltörő belvíz. Klinger Zsigmond ponyvakereskedő és Munk Péter magánbankár jó árat fizetett a telkekért ezen a 62 holdon. A vevők viszont csak építkezés közben jöttek rá, hogy ingóványt vettek, az üzlet jogérvényes volt, egyebet nem tehettek, hát építkeztek és dühöngtek.

Új központ épül

A Határ út, Nagy Sándor utca, Dózsa György út és Török Flóris utca között új városközpont épül 1965 óta. Már nem Pesterzsébet központja, mert a város 1950-ben megszűnt. Ismét egyesült Soroksárral és beolvadt Budapestbe, a főváros XX. kerülete lett. Azóta fokozatosan átalakul az egykori városkép. Bár évente még ötvenhatvan földszintes családi ház épül, sokemeletes épületek nőnek ki újabban a homokból.

Az új városközpontban 862 családnak elfoglalta új otthonát, százharmincnyolc pedig még ez év vége előtt beköltözik négy, tízzintes toronyházba. A hátralevő hat-száz lakás jövőre, de jóval a határidő előtt elkészül. Aztán a következő ötéves terv folyamán folytatódik a központ kiépítése.

Az emeletes új házak helyén háromszáz család élt régi kis épületekben. Ki kellett valamennyit költöztetni. A József Attila, a lágy-mányosi meg az óbuda lakótelepeken kaptak lakást. Nem mindegyikük foglalta el. Sokan addig kerestek, amíg a kerületben olyant találtak, aki átadja régi lakását és helyettük hurcolkodik a korszerűbbe. Erős lokálpatriotizmus él az erzsébetiekben, egészséges szeretet a szülő- és lakóhely iránt: tavaly négy- és hatszáz ezer forint értékű társadalmi munkával vettek részt e kerület fejlesztésében.

Kell is a sok munka a járdák és úttestek burkolásához, itt-ott a villanyhálózat és a vízvezeték továbbépítéséhez, de legfőképpen a csatornázáshoz. Ez a város legnagyobb és az ötvenes évek óta fokozatosan megoldódó problémája.

Épülnek új iskolák, óvodák, bölcsődék, üzletek és természetesen lakások évről évre. Idén például a Mártírok útján elkészül a négyhatlakásos emeletes társasházakból álló 274 lakásos új lakótelep.

Bővítik a tanácsházat is. A kerületben élő száztíz ezernél több ember ügye-bajának intézéséhez szűk lett a régi. És 1970-ben megkezdődik a Dél-pesti kórház építése. Hatalmas, 12 emeletes épület lesz.

Annak idején, az Akasztódomb alján, az árverésen gondolta-e valaki, hogy száz év múlva ilyen nagy város áll a homokon?

SZOKOLY ENDRE